

УДК 330.3:331.5:332.1(1-22):338.43:631(4:447)

Н. І. Патика,

д. е. н., професор, завідувач відділом соціально-економічного розвитку сільських територій,
Національний науковий центр "Інститут аграрної економіки"

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0062-7631>

Т. І. Балановська,

к. е. н., професор, завідувач кафедри менеджменту ім. професора Й. С. Завадського,
Національний університет біоресурсів і природокористування України,

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6814-5888>

М. С. Ярошко,

керівник проекту, Проект "Німецько-український агрополітичний діалог"

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-3965-157X>

DOI: 10.32702/2306-6792.2025.23.31

ОЦІНЮВАННЯ ПОТЕНЦІАЛУ АГРАРНОГО (СІЛЬСЬКОГО) РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

N. Patyka,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Department of Socio-Economic Development of Rural Areas,
National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics"

T. Balanovska,

PhD in Economics, Professor, Head of the Department of Management named after Professor J. S. Zavadskyi,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

M. Yaroshko,

Head of Project, Project "German-Ukrainian Agropolitical Dialogue"

ASSESSMENT OF THE AGRICULTURAL (RURAL) DEVELOPMENT POTENTIAL OF UKRAINE'S REGIONS

У статті обґрунтовано методичні підходи щодо оцінювання потенціалу аграрного (сільського) розвитку в регіональному аспекті. Розроблено алгоритм та інструментарій його оцінювання. Розраховано інтегральний індекс потенціалу аграрного (сільського) розвитку України за регіонами за період 2019—2024 рр. Обґрунтовано, що його позитивну динаміку визначали економічні показники, а саме зростання обсягів реалізації сільськогосподарської продукції, обсяги капітальних та іноземних інвестицій, експорт тощо. Стримуючими чинниками виявилися погіршення соціально-демографічної ситуації на сільських територіях, зокрема зменшення чисельності працездатного населення, погіршення статевікової його структури, зниження рівня зайнятості сільського населення, диспропорції на ринку праці та інші. Ідентифіковано особливості потенціалу аграрного (сільського) розвитку через визначення економічних, соціальних та екологічних проблем. Окреслено напрями підвищення ефективності його використання на різних рівнях управління.

Assessment of the agrarian (rural) development potential is important when developing viable and effective regional strategies for rural development, programmes to support farming, investment and infrastructure projects, that is, precisely those instruments that affect the well-being of rural communities and ensure the quality of life of rural residents. The purpose of the article is to assess the generalized level of the potential of agrarian (rural) development of the Ukraine's regions and to outline the directions for its improvement. The article substantiates methodological approaches to assessing the potential for agrarian (rural) development in a regional context; an algorithm and instruments for its assessment

have been developed. The potential of agrarian (rural) development of the Ukraine's regions for the period 2019-2024 was carried out using the author's methodology, which involves calculating an integral index based on the generalization of three component indices (sub-indices): the economic component sub-index, the social component sub-index and the environmental component sub-index of the potential of agrarian (rural) development. It is substantiated that its positive dynamics was determined mainly by economic indicators, namely, the growth of agricultural product sales, capital and foreign direct investment, exports, etc. The limiting factors identified include the deterioration of the socio-demographic situation in rural areas, in particular the decline in the working-age population, the deterioration of its gender and age structure, the decline in the rural population employment, imbalances in the labour market, the low level of motivation of the rural population to live and work in the countryside, and others. The features of the agrarian (rural) development potential were determined by identifying its economic, social and environmental problems. Understanding existing problems creates opportunities for developing effective public policy measures to ensure more efficient use of the agrarian (rural) development potential of rural areas in Ukraine. The article proposes directions for increasing the efficiency of its using at various levels of management.

Ключові слова: потенціал, сільські території, інтегральний індекс потенціалу аграрного (сільського) розвитку, регіони України, напрями державної політики.

Key words: potential, rural areas, integral index of agrarian (rural) development potential, Ukraine's regions, directions of state policy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Зважаючи на те, що сільське господарство є стратегічною галуззю в Україні, яке формує близько 10% ВВП, забезпечує понад половину обсягу валютних надходжень, забезпечує роботою понад 17% працездатного населення, дослідження потенціалу аграрного та сільського розвитку мають ключове значення. Аналіз потенціалу дозволяє визначити, які саме ресурси (виробничі, трудові, матеріально-технічні, фінансові, інфраструктурні) і яким саме чином можна використати максимально ефективно. А це, в свою чергу, сприяє підвищенню продуктивності та стимулює економічне зростання сільських територій. Дослідження потенціалу аграрного (сільського) розвитку допомагають зрозуміти, які види виробництва є найбільш перспективними. Це дає можливість товаровиробникам адаптуватися до ринкових змін і глобальної конкуренції. Оцінка потенціалу дозволяє планувати розвиток сільських територій без шкоди для навколишнього середовища: уникати деградації ґрунтів, зменшувати надмірне використання води, впроваджувати екологічно безпечні технології тощо.

Важливе значення вивчення й оцінка потенціалу аграрного (сільського) розвитку мають для забезпечення якості життя селян та сприяють їх розвитку. Адже ці дослідження показують, які напрямки інвестицій — в освіту, медицину, дороги, інтернет, робочі місця — здатні

створити умови для розвитку людського капіталу та зменшення міграції з сіл.

На основі таких досліджень формуються програми підтримки фермерства, земельна реформа, інвестиційні проєкти, регіональні стратегії розвитку, тобто саме ті інструменти, що реально впливають на добробут сільських громад. Аналіз та оцінка наявного потенціалу аграрного (сільського) розвитку допомагає прогнозувати продовольчу безпеку, оцінювати ризики та формувати стратегії для їхнього мінімізації — це особливо актуально в умовах війни та інших кризових ситуаціях.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблематика дослідження потенціалу аграрного (сільського) розвитку, систематизація, удосконалення методів і прийомів його вивчення й оцінювання, є предметом активного наукового пошуку в українській та міжнародній економічній літературі. Зокрема, потенціал сільського розвитку, на думку багатьох науковців, являє собою комплекс ресурсних, соціально-економічних, інституційних та екологічних можливостей територій, які визначають здатність сільських громад до зростання та адаптації [1; 2]. У роботах українських дослідників підкреслюється багатовимірність поняття "потенціал сільського розвитку", яке має враховувати не лише виробничі ресурси, а й соціальну інтегрованість, інфраструктуру та інституційну спроможність громад [3; 4; 5]. Відносно методології оцінювання потенціалу,

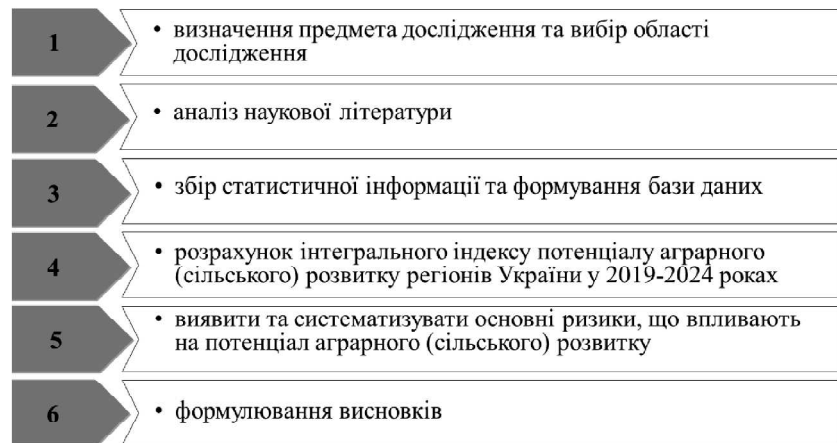
то розрізняють кілька методологічних підходів: ресурсний, інституційний, кластерний, індексний та соціально-орієнтований. Класичні підходи зосереджені на оцінці земельних, водних і трудових ресурсів [6], тоді як більш нові дослідження включають концепції багаторівневого управління [7] та просторового розвитку [8]. Для комплексної оцінки все частіше застосовують інтегральні індекси.

Суттєве місце в наукових працях займає аналіз людського капіталу, як важливої складової потенціалу аграрного (сільського) розвитку, демографічних тенденцій і інституційної спроможності місцевого самоврядування [9; 10; 11]. Іноземні автори підкреслюють значення "smart villages", цифровізації та підвищення людського потенціалу як ключових факторів конкурентоспроможності сільських територій [12; 13].

Окремі вітчизняні дослідники виділяють залежність потенціалу аграрного розвитку від технологічного рівня виробництва, інноваційної активності та доступу до ринків [5; 15]. Європейські дослідники [16] підкреслюють важливість диверсифікації та інтеграції в агропродовольчі ланцюги доданої вартості. Усе активніше в дослідження потенціалу аграрного (сільського) розвитку інтегрується екологічний компонент. Особлива увага приділяється проблемам деградації ґрунтів, використання водних ресурсів і впровадження екологічних технологій [17]. Документи Європейської Комісії, зокрема Європейський зелений курс, формують нову парадигму розвитку аграрного сектору, орієнтовану на кліматичну нейтральність і стає використання ресурсів [18].

Сучасні дослідження наголошують на важливості інфраструктури, логістики, інвестиційної привабливості, розвитку кооперації та активізації місцевого підприємництва. Для України, з урахуванням реформи децентралізації, важливим напрямом стає посилення спроможності територіальних громад формувати власні стратегії розвитку [19; 20].

Разом з тим значна частина проблемних питань потребує детальнішого вивчення. Незважаючи на значні теоретико-методологічні напрацювання і численні праці з досліджень потенціалу сільського розвитку, питання оцінювання потенціалу сільського (аграрного)

Рис. 1. Логічна схема методології дослідження

Джерело: сформовано авторами.

розвитку в регіональному аспекті не втрачають актуальності й потребують поглибленого дослідження.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є оцінити узагальнений рівень потенціалу аграрного (сільського) розвитку регіонів України та окреслити напрями його підвищення.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ

В статті оцінено потенціал аграрного (сільського) розвитку регіонів України за авторською методикою, яка передбачає розрахунок інтегрального індексу на основі узагальнення трьох часткових індексів (субіндексів): субіндексу економічної складової потенціалу аграрного (сільського) розвитку; субіндексу соціальної складової та субіндексу екологічної складової потенціалу аграрного (сільського) розвитку. З метою оцінки стану і тенденцій потенціалу аграрного (сільського) розвитку в аналітичних дослідженнях застосовано економіко-статистичні методи (порівняльного аналізу з метою порівняння результатів, отриманих в окремі роки, середніх і відносних величин, трендовий аналіз, індексний аналіз тощо). Низка прийомів абстрактно-логічного інструментарію дозволили сформулювати проміжні й прикінцеві висновки й пропозиції.

Методологія, використана в дослідженні, відповідає таким крокам (рис. 1).

Інформаційною базою дослідження стали: дані Державної служби статистики України, Міністерства молоді та спорту України, Міністерства охорони здоров'я України, порталу "Децентралізація", нормативно-правові акти держави; наукові публікації; інформація Інтер-

нет-ресурсів. Період дослідження охоплює 2019—2024 рр.

Проте, хоча якісний і кількісний підходи, що використовувалися в дослідженнях при підготовці даної статті, й забезпечують точні вимірювання та порівняння, все ж вони не в змозі охопити повної складності предмету дослідження. Дане дослідження дає важливу інформацію про основні виклики та проблеми, що впливають на потенціал аграрного (сільського) розвитку регіонів України, однак звісно воно не виключає вплив багатьох інших потенційно впливових змінних.

ВИКЛАД ОСНОВНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

Оцінювання рівня потенціалу аграрного (сільського) розвитку регіонів України було проведено згідно з методикою, представленою в статті "Теоретико-методичні засади оцінки потенціалу аграрного (сільського) розвитку територіальної громади" [21], на основі офіційних статистичних даних за 2019—2024 рр. [22; 23; 24; 25]. Метою такого дослідження була демонстрація спроможності методики розрахунку інтегрального індексу потенціалу аграрного (сільського) розвитку бути дієвим інструментом для проведення горизонтального порівняння з виявленням сильних та слабких сторін і прийняття обґрунтованих рішень щодо впровадження необхідних змін, та виходячи з цього — інструментом розробки заходів щодо підвищення рівня потенціабельності аграрного (сільського) розвитку регіону. В попередніх дослідженнях [21; 26] для оцінки було запропоновано розраховувати інтегральний індекс потенціалу аграрного (сільського) розвитку територіальної громади, в основу якого покладено узагальнення часткових індексів (за економічною, соціальною та екологічною складовими).

У процесі дослідження було використано тридцять два показники, які уможливають оцінювання рівня потенціабельності аграрного (сільського) розвитку регіону (не менш як по дев'ять показників у кожній з груп) і подальше його порівняння з іншими сільськими територіями областей України. Основними вимогами щодо вибору показників були: доступність, відтворювальність, показник реагування показника на зміни політики, методологічна валідація (перевірка, обґрунтування), актуальність для політики, зручність для користувачів, придатність до регулювання.

Зокрема, до першої (економічної) групи було віднесено такі показники: валова додана вартість сільськогосподарського виробництва

у фактичних цінах, виробництво продукції сільського господарства у постійних цінах, обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) суб'єктів господарювання, кількість діючих суб'єктів господарювання, капітальні інвестиції у сільському господарстві регіону, продуктивність праці (на 1 зайнятого в с.-г. виробництві), середньомісячна номінальна заробітна плата штатних працівників у сільському господарстві, кількість зайнятих працівників у суб'єктів господарювання, рентабельність операційної та всієї діяльності сільського господарства, участь у зовнішньоекономічній діяльності (експорт сільськогосподарської продукції, прямі іноземні інвестиції в сільському господарстві регіону).

До групи показників, що характеризують рівень соціальної складової потенціалу аграрного (сільського) розвитку регіону включили наступні показники: рівень та динаміку людності сільських територій регіону, показники зайнятості та безробіття сільського населення, рівня їх доходів, забезпеченість соціальною інфраструктурою (житловий фонд, заклади освіти загальноосвітньої та дошкільної, заклади торгівлі, культури тощо). При оцінці екологічної складової потенціалу аграрного (сільського) розвитку використовувалися такі показники, як: обсяги викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення, викиди діоксиду вуглецю, обсяги утилізованих та видалених відходів, частка населених пунктів, у яких впроваджено роздільне збирання твердих побутових відходів (ТПВ), поточні витрати та капітальні інвестиції на охорону навколишнього природного середовища, частка удобреної площі сільськогосподарських угідь мінеральними та органічними добривами, площа, оброблена пестицидами у % до уточненої посівної площі, частка сільськогосподарських угідь, зайнятих під органічним виробництвом тощо.

Ваги, за якими показники враховані в інтегральному індексі потенціалу аграрного (сільського) розвитку регіону, взяті однакоовими за тією логікою, що на регіональному рівні низький рівень розвитку одного аспекту не може бути компенсований високим рівнем розвитку іншого важливого життєвого аспекту (формула 1):

$$I_{\text{ПА(С)Р}} = \frac{I_{\text{ЕКОНОМ}} + I_{\text{СОЦІАЛ}} + I_{\text{ЕКОЛОГ}}}{3} \quad (1),$$

де $I_{\text{ПА(С)Р}}$ — інтегральний індекс потенціалу аграрного (сільського) розвитку регіону; $I_{\text{ЕКОНОМ}}$ — субіндекс економічної складової потенціалу аграрного (сільського) розвитку регіону;

Таблиця 1. Інтегральний індекс потенціалу аграрного (сільського) розвитку регіонів України, 2019–2021 рр.

Регіони	Субіндекс економічної складової потенціалу $I_{\text{ЕКОНОМ}}$			Субіндекс соціальної складової потенціалу $I_{\text{СОЦІАЛ}}$			Субіндекс екологічної складової потенціалу $I_{\text{ЕКОЛОГ}}$			Інтегральний індекс потенціалу аграрного (сільського) розвитку регіону ($I_{\text{ІА(СР)}}$)			Зміна $I_{\text{ІА(СР)}}$ 2021 до 2019, %
	2019	2020	2021	2019	2020	2021	2019	2020	2021	2019	2020	2021	
Вінницька	1,231	0,91	1,467	0,956	1,001	0,943	1,572	1,055	0,891	1,253	0,989	1,100	87,8
Волинська	1,095	0,903	1,543	0,958	1,008	0,946	0,999	0,975	1,007	1,017	0,962	1,165	114,5
Дніпропетровська	1,235	0,97	1,563	1,005	1,006	0,941	1,055	1,143	1,126	1,098	1,040	1,210	110,2
Донецька	2,557	1,021	1,440	0,931	1,00	0,934	1,064	1,030	0,907	1,517	1,017	1,094	72,1
Житомирська	1,050	1,002	1,520	0,963	0,976	0,944	0,984	1,135	0,980	0,999	1,038	1,148	114,9
Закарпатська	0,978	0,862	1,154	0,973	1,001	0,961	1,246	1,204	1,026	1,066	1,022	1,047	98,2
Запорізька	1,274	0,955	2,464	0,97	1,027	0,893	1,013	1,561	1,035	1,086	1,181	1,464	134,8
Івано-Франківська	1,015	1,378	0,933	0,969	0,993	0,948	1,066	1,035	0,983	1,017	1,135	0,955	93,9
Київська	1,044	0,90	1,794	0,981	1,049	0,972	1,470	0,868	1,103	1,165	0,939	1,290	110,7
Кіровоградська	1,532	0,951	2,516	0,99	1,003	0,962	1,300	0,977	1,115	1,274	0,977	1,531	120,2
Луганська	1,369	0,933	1,340	0,96	0,981	0,954	0,859	1,208	0,888	1,063	1,041	1,061	99,8
Львівська	1,268	0,883	1,888	0,968	1,037	0,949	0,867	0,970	1,508	1,034	0,963	1,448	140,0
Миколаївська	1,005	0,879	2,272	1,01	1,032	0,977	0,999	1,147	1,169	1,005	1,019	1,473	146,6
Одеська	0,98	1,441	1,840	0,99	1,020	0,939	0,941	1,259	0,885	0,970	1,240	1,221	125,9
Полтавська	1,235	0,963	2,162	0,979	0,976	0,946	1,193	6,291	0,991	1,136	2,743	1,366	120,3
Рівненська	0,985	1,051	2,161	0,958	0,999	0,942	1,075	1,198	0,954	1,006	1,083	1,352	134,4
Сумська	1,076	1,035	1,496	0,95	1,026	0,898	1,011	1,248	1,012	1,012	1,103	1,135	112,2
Тернопільська	1,086	0,995	1,360	0,972	1,010	0,941	1,200	1,261	0,860	1,086	1,089	1,054	97,0
Харківська	2,050	1,028	1,219	1,007	1,015	0,983	1,524	1,064	1,124	1,527	1,036	1,109	72,6
Херсонська	1,131	1,013	1,641	1,013	1,002	0,974	0,898	1,373	3,058	1,014	1,129	1,891	186,5
Хмельницька	0,977	1,026	4,037	0,979	0,99	0,958	1,053	0,995	1,061	1,003	1,004	2,019	201,3
Черкаська	1,200	1,120	1,679	0,95	0,967	0,936	1,067	0,979	0,912	1,072	1,022	1,176	109,6
Чернівецька	1,072	1,049	1,059	1,006	1,046	0,915	1,070	1,229	0,866	1,049	1,108	0,947	90,2
Чернігівська	1,044	1,023	2,977	0,981	1,011	0,958	0,920	0,917	0,986	0,982	0,984	1,640	167,1

Джерело: розраховано згідно авторської методики обчислення інтегрального індексу потенціалу аграрного (сільського) розвитку регіонів України [21]. Для обчислень використані офіційні статистичні дані [22; 23; 24; 25].

$I_{\text{СОЦІАЛ}}$ — субіндекс соціальної складової потенціалу аграрного (сільського) розвитку регіону;
 $I_{\text{ЕКОЛОГ}}$ — субіндекс екологічної складової потенціалу аграрного (сільського) розвитку.

Субіндекси (часткові індекси) розраховуються за формулами 2–4. У кожному частковому індексі використовувалося щонайменше дев'ять показників — це забезпечує надійніше та достовірніше оцінювання, дає можливість належним чином відобразити зміни умов функціонування галузі регіону. З метою розрахунку субіндексу кожному з показників було призначено рівний ваговий коефіцієнт. При оцінці потенціалу аграрного (сільського) розвитку регіону, зважаючи на динамічний характер цього показника, вважаємо за доцільне використовувати не абсолютні показники, а індекси, тобто враховувати зміну конкретного показника в часі.

Таким чином, субіндекси інтегрального індексу потенціалу аграрного (сільського) розвитку можуть бути розраховані як середнє арифметичне показників його складових:

$$I_{\text{ЕКОНОМ}} = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n EP_i = \frac{1}{n} (EP_1 + \dots + EP_n) \quad (2),$$

де $I_{\text{ЕКОНОМ}}$ — субіндекс економічної складової потенціалу аграрного (сільського) розвитку регіону; $EP_1, EP_2, \dots, EP_n$ — індекси зміни

показників, які входили до розрахунку $I_{\text{ЕКОНОМ}}$; n — кількість показників, за якими проводився відповідний розрахунок.

$$I_{\text{СОЦІАЛ}} = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n SP_i = \frac{1}{n} (SP_1 + \dots + SP_n) \quad (3),$$

де $I_{\text{СОЦІАЛ}}$ — субіндекс соціальної складової потенціалу аграрного (сільського) розвитку регіону; $SP_1, SP_2, \dots, SP_n$ — індекси зміни показників, які входили до розрахунку $I_{\text{СОЦІАЛ}}$; n — кількість показників, за якими проводився відповідний розрахунок.

$$I_{\text{ЕКОЛОГ}} = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n EKPi = \frac{1}{n} (EKPi_1 + \dots + EKPi_n) \quad (4),$$

де $I_{\text{ЕКОЛОГ}}$ — субіндекс екологічної складової потенціалу аграрного (сільського) розвитку регіону; $EKPi_1, EKPi_2, \dots, EKPi_n$ — індекси зміни показників, які входили до розрахунку $I_{\text{ЕКОЛОГ}}$; n — кількість показників, за якими проводився відповідний розрахунок.

Після розрахунку інтегрального індексу можливо здійснити рейтингову оцінку на основі підрахунку середньої арифметичної значень місць кожного регіону за всіма показниками (формула 5):

$$R_{\text{ср}} = \frac{R_1 + R_2 + R_3 + \dots + R_n}{n} \quad (5),$$

де $R_{\text{ср}}$ — середнє арифметичне суми рейтингів регіону за всіма показниками; $R_1, R_2,$

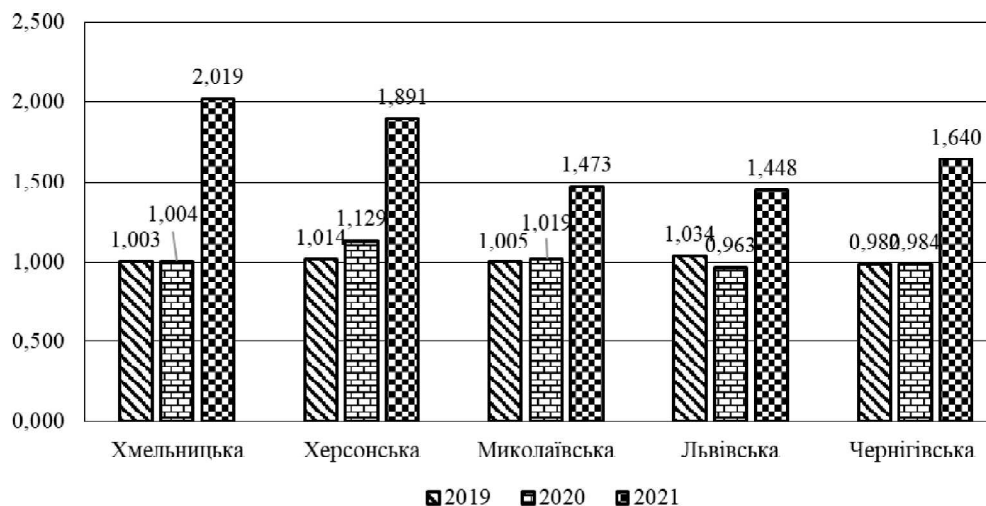

Рис. 2. Області, в яких $I_{\text{ПА(С)Р}}$ збільшився в найбільшій мірі, 2019—2021 рр.

Джерело: складено за офіційними статистичними даними [22; 23; 24; 25].

$R_3, \dots, R_n$ — рейтингове місце регіону за кожним показником чи субіндексом; n — кількість показників, за якими проводився відповідний розрахунок.

Таким чином, інтегральний індекс створює можливості щодо порівняльної оцінки рівня потенціалу аграрного (сільського) розвитку по регіонах в країні. А визначення чинників, які є складовими інтегрального індексу, разом з описом кожного з коефіцієнтів, дозволяє чітко та прозора проводити аналіз тенденцій. Це дає можливість своєчасно й об'єктивно оцінити рівень потенціалу аграрного (сільського) розвитку областей та виходячи з цього розробити заходи для його підвищення. Адже те, що можна виміряти, можна цілеспрямовано оцінити й змінити, постійно управляти в напрямку удосконалення.

Інтегральний індекс потенціалу аграрного (сільського) розвитку регіонів України ($I_{\text{ПА(С)Р}}$) було розраховано на підставі офіційних статистичних даних [22; 23; 24; 25]. Розрахунковий період 2019—2024 рр. розбили на два етапи — довоєнний та воєнний. Такий поділ має на меті проаналізувати вплив російсько-української війни на потенціал аграрного (сільського) розвитку областей України. Значення інтегрального індексу та його часткових індексів, їх динаміка за 2019—2021 рр., рейтинг регіонів за індексом представлені в табл. 1.

Як видно з даних табл. 1, за 2019—2021 рр. більшість областей мали тенденцію до зростання $I_{\text{ПА(С)Р}}$. Найвищими темпами росту характеризувалися Хмельницька (в 2,01 раза), Херсонська (в 1,87 раза), Чернігівська (в 1,67 раза), Миколаївська (в 1,47 раза) і Львівська (в 1,4 раза) (рис. 2).

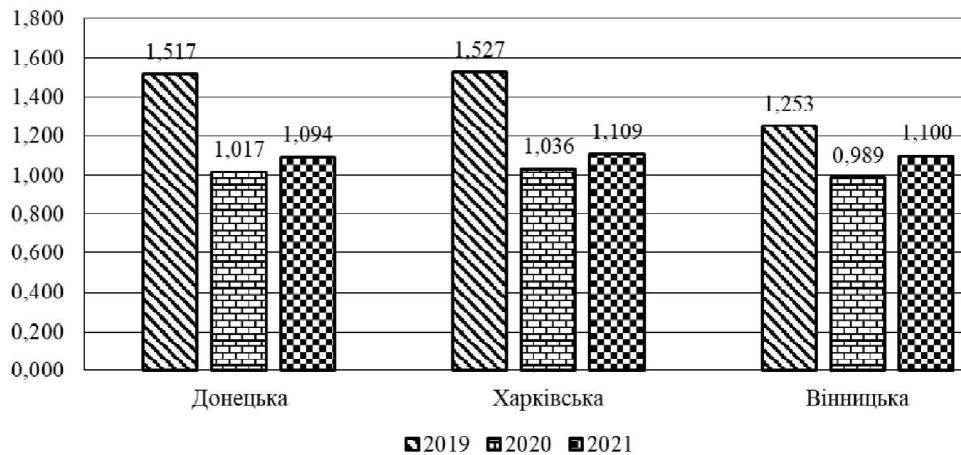
Основини чинниками встановлених змін є зростання обсягів реалізації сільськогоспо-

дарської продукції, обсягів капітальних інвестицій, експорту та іноземних інвестицій, покращення екологічної ситуації тощо. Проте вплив цих показників у розрізі регіонів різниться. Зокрема, в Хмельницькій області найбільш вагомий вплив на позитивну динаміку $I_{\text{ПА(С)Р}}$ мали темпи росту експорту сільськогосподарської продукції (119,8% в середньому за 2019—2021 рр.), середньомісячної номінальної заробітної плати штатних працівників у сільському господарстві (118,4% в середньому за 2019—2021 рр.); поточні витрати на охорону навколишнього природного середовища (115,1% в середньому за 2019—2021 рр.) та валової доданої вартості (108,6% в середньому за 2019—2021 рр.).

Для Херсонської області характерними за аналізований період (2019—2021 рр.) були зростання іноземних інвестицій — в середньому в 2,6 раза, збільшення площ, оброблених органічними добривами (149,3% в середньому за 2019—2021 рр.), зростання поточних витрат на охорону навколишнього природного середовища (на 139,4% в середньому за 2019—2021 рр.), експорту (на 122,4% в середньому за 2019—2021 рр.), обсягів реалізованої продукції — на 124,7%.

В Чернігівській області зросли обсяги іноземних інвестицій в сільське господарство майже в чотири рази за 2019—2021 рр. Також зростала валова додана вартість — в 2,6 раза в середньому щороку. Досить високими були й обсяги реалізації сільськогосподарської продукції та експорту, середньорічні темпи приросту яких оцінюються в 205,2% та 125,1% відповідно.

Суттєве збільшення обсягів прямих іноземних інвестицій в сільському господарстві Миколаївської області у 2021 р. (у понад 9 разів в порівнянні з попереднім роком) сприяло зрос-

Рис. 3. Области, в яких $I_{\text{ПА(С)Р}}$ зменшився в найбільшій мірі, 2019—2021 рр.

Джерело: складено за офіційними статистичними даними [22; 23; 24; 25].

тання субіндексу за економічною складовою інтегрального індексу з середньорічними темпами в 134%. Також високими темпами росту характеризувалися капітальні інвестиції на охорону навколишнього природного середовища — на 165,6%, площі, оброблені органічними добривами, — на 139,2%, експорт сільськогосподарської продукції — на 129,8%, обсяг реалізованої продукції — на 120,7%, продуктивність праці — на 115,5%.

Львівська область характеризувалася найвищим потенціалом у зовнішньоекономічній діяльності. Зокрема, експорт сільськогосподарської продукції в середньому за 2019—2021 рр. мав приріст у 173,7%, а залучені прямі іноземні інвестиції показали ріст у 124,1%. Загалом за аналізований період область активно інвестувала у розвиток та модернізацію — так обсяги капітальних інвестицій мали середньорічне зростання більш ніж у 2,6 рази. Це в свою чергу позначилося й на заробітній платі аграріїв, темпи зростання якої по області склали 119,0%. Також характерною особливістю області були — і це позитивно позначилося на рівні інтегрального індексу потенціалу аграрного (сільського) розвитку — зниження викидів забруднюючих речовин у атмосферне повітря та збільшення капітальних інвестицій на охорону навколишнього природного середовища.

Окрім таких висхідних тенденцій варто зазначити, що практично всі області характеризувалися скороченням зайнятих сільськогосподарських працівників та зменшенням кількості діючих аграрних підприємств. Ще драматичніша ситуація в соціальній сфері — практично кожна область зіткнулася з соціально-демографічними проблемами: погіршення якості життя на селі, старіння сільського населення, міграція молоді в міста й за кордон, зниження ре-

альних доходів селян, погіршення транспортної і соціальної інфраструктури.

Окрім того, аналізований період 2019—2021 рр. має одну спільну тенденцію для всіх сільських територій України. У 2020 р. суттєво погіршився субіндекс економічної складової через пандемію Covid-19 та запровадження карантинних заходів. Однак у 2021 р. вже спостерігалось суттєве відновлення і за більшістю економічних показників області спромоглися вийти навіть на кращі за 2019 р. результати. Це свідчить про високий економічний потенціал аграрної економіки і адаптивність сільських товаровиробників до мінливого середовища і його викликів.

Окремі регіони України демонстрували зниження $I_{\text{ПА(С)Р}}$. Найбільші темпи зниження спостерігалися в Донецькій області (на 27,9%), Харківській (на 27,4%) та, як не дивно, у Вінницькій області (на 12,2%) (табл. 1, рис. 3).

Серед основних чинників зниження $I_{\text{ПА(С)Р}}$ встановлено такі: зростання витрат на виробництво сільськогосподарської продукції, які перевищували темпи зростання самого виробництва, що призвело до погіршення індексу сукупної продуктивності факторів виробництва та зниження виробничого потенціалу; суттєве зниження валової доданої вартості та рентабельності операційної діяльності. Крім того, цей ефект посилювався негативною динамікою експорту сільськогосподарської продукції та зростанням обсягів імпорту в даних регіонах.

За період 2019—2021 рр. в Донецькій області спостерігалось різке зниження експорту сільськогосподарської продукції на 56,6%. Обсяги виробництва сільськогосподарської продукції зросли на 3,4%, в той час як витрати на їх виробництво — на 16,1%. Валова додана вартість у 2021 р. знизилася на 18,5% у порівнянні з 2019 р. Також спостерігалось змен-

шення кількості діючих суб'єктів господарювання в галузі — на 9,6% за 2019—2021 рр. Абсолютно всі аналізовані показники, які входять до субіндексу соціальної складової, демонстрували погіршення ситуації. Особливо катастрофічною була ситуація з грошовими доходами сільського населення — за досліджуваний період вони знизилися на 24,7%. Відбулося погіршення значення й субіндексу екологічної складової потенціалу аграрного (сільського) розвитку області. Зокрема, суттєво (на 41,0%) знизилися поточні витрати на охорону навколишнього природного середовища, на 44,0% знизилися капітальні інвестиції на охорону навколишнього природного середовища. Як позитивні зміни варто зазначити незначні зменшення викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення та викидів діоксиду вуглецю — на 3,8 й 3,5% відповідно.

В Харківській області відбувалося зростання витрат на виробництво сільськогосподарської продукції на фоні зниження обсягів самого виробництва. Зокрема, обсяги виробництва сільськогосподарської продукції зменшилися на 3,7%, в той час як витрати на їх виробництво зросли на 20,5%. Починаючи з 2017 р. в області спостерігається суттєве скорочення капітальних інвестицій. Так, у 2017 р. він становив максимальних 3600 млн грн, а у 2020 р. вже тільки 1514,0 млн грн. У 2021 р. відбулося короткострокове їх нарощування до 2381,0 млн грн. Надалі через воєнні події відбувалося лише зменшення обсягів капітальних інвестицій в аграрний сектор області. Що й призвело до погіршення значення субіндексу економічної складової потенціалу аграрного (сільського) розвитку регіону. Що стосується соціальних показників, то найбільш впливовими на підсумкове значення субіндексу соціальної складової були зниження кількості зайнятого населення в сільському господарстві регіону (на 13,2%), зростання рівня безробіття працездатного сільського населення на 4,2 в. п., зниження чисельності самого сільського населення на понад 2,8%, а також погіршення соціальної інфраструктури — зменшення кількості загальноосвітніх шкіл, дошкільних закладів освіти, спортивних об'єктів та закладів торгівлі. В плані екологічної складової потенціалу в Харківській області відбувалися протилежні тенденції. Зокрема, на фоні зниження викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення (на 31,1%), викидів діоксиду вуглецю на 18,7%, зростанні поточних витрат на охорону навколишнього

середовища на 18,6%, капітальних інвестицій на охорону навколишнього природного середовища більш ніж у 2,8 рази, спостерігається зменшення площ сільськогосподарських угідь, оброблених органічними добривами на 17,6%, зниження обсягів утилізації відходів на 12,4%. В сукупності всі ці негативні чинники й призвели до погіршення значення інтегрального індексу потенціалу аграрного (сільського) розвитку Харківської області.

У самому сільському господарстві Вінницької області відбувалися в основному позитивні тенденції: зростали обсяги виробництва сільськогосподарської продукції, обсяги її реалізації на внутрішньому ринку, продуктивність праці, збільшувалася валова додана вартість, нарощувалися іноземні інвестиції тощо. Проте, спостерігалися й негативні зміни: зменшилися обсяги капітальних вкладень в галузі (на 19,1%), скоротився експорт на 18,3%, зменшилася кількість діючих суб'єктів господарювання майже на 5%. Однак, якщо говорити в цілому про сільських розвиток, то варто відзначити негативні тренди в соціальних показниках та тих, що входять до складу екологічного субіндексу. Так, на фоні погіршення людності сільських територій області, відбувалося зменшення рівня зайнятості сільського населення, зростання рівня його безробіття, зниження грошових доходів сільського населення (у середньому на місяць у розрахунку на одного члена сільського домогосподарства), зниження рівня забезпеченості сільського населення закладами соціальної інфраструктури. В екологічному аспекті потенціалу розвитку регіону маємо відзначити такі тенденції: зниження рівня утилізації та видалення відходів на 3,0 і 77,2% відповідно, зниження на 15,6% капітальних інвестицій на охорону навколишнього природного середовища.

В 2022 р. з початком російсько-української війни ситуація на сільських територіях різко змінилася, аграрна економіка зазначала нищівного удару. Воєнні дії негативно позначилися на всіх, без винятків, складових потенціалу аграрного розвитку сільських територій (табл. 2).

Найбільшого негативного впливу зазнали чинники соціальної складової. Міграція сільського населення, мобілізація чоловіків до лав Збройних Сил України, зростання рівня смертності серед населення, в тому числі й через бойові дії, постійні обстріли територій, погіршення доступу до отримання невідкладної медичної допомоги та й взагалі до соціальної інфраструктури. Погіршення зазнали не тільки показники людності сільських територій, а й те,

Таблиця 2. Інтегральний індекс потенціалу аграрного (сільського) розвитку регіонів України, 2022–2024 рр.

Регіони	Субіндекс економічної складової потенціалу $I_{\text{ЕКОНОМ}}$			Субіндекс соціальної складової потенціалу $I_{\text{СОЦІАЛ}}$			Субіндекс екологічної складової потенціалу $I_{\text{ЕКОЛОГ}}$			Інтегральний індекс потенціалу аграрного (сільського) розвитку регіону ($I_{\text{ПАСР}}$)			Зміна $I_{\text{ПАСР}}$, 2022 до 2024, %
	2022	2023	2024 ¹	2022	2023	2024	2022	2023	2024	2022	2023	2024	
Вінницька	0,993	1,118	1,118	0,949	1,021	1,136	0,957	1,143	4,806	0,975	1,131	2,962	303,8
Волинська	0,984	1,002	1,183	1,024	1,006	0,911	1,265	1,053	1,247	1,125	1,028	1,215	108,0
Дніпропетровська	0,816	1,087	1,105	0,982	1,071	1,208	0,684	1,093	1,034	0,750	1,090	1,070	142,6
Донецька	0,293	0,810	0,803	0,863	н/д	н/д	0,389	н/д	н/д	0,341	-	-	-
Житомирська	0,891	1,046	1,178	0,962	1,092	0,924	0,926	1,377	1,062	0,909	1,212	1,120	123,3
Закарпатська	1,224	1,254	1,711	0,997	1,027	1,015	1,256	1,552	0,980	1,240	1,403	1,346	108,5
Запорізька	0,306	0,856	0,943	0,974	1,095	0,912	0,531	1,290	1,076	0,419	1,073	1,010	241,2
Івано-Франківська	1,022	1,147	1,181	1,020	1,002	0,870	0,765	1,162	0,945	0,894	1,155	1,063	119,0
Київська	0,902	1,159	1,114	0,915	1,107	1,179	1,247	1,017	0,970	0,825	1,088	1,042	126,4
Кіровоградська	0,969	1,065	1,082	1,024	0,989	0,961	0,911	0,979	1,027	0,940	1,022	1,055	112,2
Луганська	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	-	-	-	-
Львівська	1,056	1,133	1,114	1,003	0,965	1,068	1,189	1,021	1,176	1,023	1,077	1,145	112,0
Миколаївська	0,626	1,220	1,115	0,999	1,011	0,968	0,508	1,139	1,197	0,567	1,180	1,156	203,9
Одеська	0,982	1,166	1,253	0,964	1,009	1,126	0,912	1,038	1,183	0,947	1,102	1,218	128,6
Полтавська	0,922	1,096	1,140	0,974	0,945	0,962	0,728	1,007	1,403	0,825	1,052	1,272	154,1
Рівненська	1,007	0,971	1,126	0,973	1,031	0,886	1,105	2,933	0,945	0,914	1,952	1,036	113,3
Сумська	0,917	1,087	1,084	0,964	1,013	1,049	0,686	1,115	0,960	0,802	1,101	1,022	127,5
Тернопільська	1,028	1,164	1,093	0,982	1,018	0,833	1,021	2,309	1,034	1,025	1,737	1,064	103,8
Харківська	0,586	1,073	1,040	0,945	0,942	0,796	0,582	1,192	0,966	0,584	1,133	1,003	171,7
Херсонська	0,078	0,517	0,835	0,963	1,040	1,042	0,445	н/д	1,540	0,162	-	1,188	735,3
Хмельницька	0,957	1,082	1,051	1,012	0,992	0,948	0,930	1,153	1,382	0,944	1,118	1,217	128,9
Черкаська	1,041	1,102	1,101	1,005	1,035	0,890	1,153	1,355	1,004	1,097	1,229	1,053	95,9
Чернівецька	1,095	1,019	1,195	0,986	0,929	1,148	1,089	1,209	1,228	0,992	1,114	1,212	122,1
Чернігівська	0,691	1,157	1,244	0,954	0,943	0,963	0,820	0,807	1,035	0,756	1,282	1,140	150,8

Джерело: розраховано згідно авторської методики обчислення інтегрального індексу потенціалу аграрного (сільського) розвитку регіонів України [21]. Для обчислень використані офіційні статистичні дані [22; 23; 24; 25].

¹ Попередня оцінка.

що дуже важливо для формування потенціалу, погіршився якісний склад робочої сили, що діяла в аграрному виробництві. Нині відчувається значний дефіцит кваліфікованих працівників, зокрема нестача кадрів спостерігається серед водіїв категорій вантажного автотранспорту (особливо великої вантажопідйомності) та автотранспорту, що експлуатується з причепами, трактористів, комбайнерів, кваліфікованих слюсарів-ремонтників, токарів, особливо високих розрядів та фахівців-спеціалістів (інженерів, механіків, агрономів, електриків і т. ін.).

Погіршився потенціал аграрного (сільсько-го) розвитку й за економічними показниками. В 2022 р. частина підприємств, які опинилися на окупованих територіях призупинили свою діяльність, багато підприємств були фізично знищені або вимушено закриті (ліквідовані), інші аграрні підприємства зазнали руйнувань в ході бойових дій, були частково або й повністю знищені їх активи. Були перекриті логістичні маршрути, що негативно позначилося на результативності діяльності агровиробників. Велика частина сільськогосподарських угідь стала непридатною для ведення сільськогосподарського виробництва — одні з них стали

місцем бойових дій, інші заміновані чи зазнали забруднення в ході ракетних обстрілів.

Війна негативно позначилася й екологічній ситуації. Результатом бойових дій на сільських територіях є руйнування екосистем, забруднення ґрунтів, зменшення біорізноманіття, зростання кількості шкідників у лісах. Під час детонації ракет та артилерійських снарядів утворюється низка хімічних сполук: чадний газ, вуглекислий газ, бурий газ, закис азоту, діоксид азоту, формальдегід, пари ціанистої кислоти, а також велика кількість токсичної органіки, окислюються навколишні ґрунти, деревина, дернина, конструкції. Є ризик невиконання Україною вже поставлених кліматичних цілей, адже війна — це внесок у зміну клімату, а відновлення країни неминуче буде супроводжуватись використанням природних ресурсів та значними викидами парникових газів [27].

Однак аграрні підприємства знайшли можливості відновити свою діяльність навіть в умовах війни: 2023 р. і 2024 р. знову демонструють зростання обсягів виробництва й реалізації аграрної продукції. Проте показники ефективності їхньої діяльності, а саме рівні рентабельності, продовжили тенденцію до зниження.

Рис. 4. Основні проблеми, що визначають особливості потенціалу аграрного (сільського) розвитку регіонів України

Джерело: сформовано авторами.

Так, наприклад, рентабельність операційної діяльності в період 2021-2023 рр. знизилася на понад 28 в. п. з 40,3% у 2021 р. до 12% у 2023 р. [22].

Здійснені розрахунки та аналіз отриманих результатів дали можливість ідентифікувати проблеми функціонування потенціалу аграрного (сільського) розвитку регіонів України, які доцільно згрупувати за групами: економічні, соціальні та екологічні (рис. 4).

Для того щоб сільські територіальні громади могли покращувати та на повну міру використовувати потенціал аграрного (сільського) розвитку важливим є виявити всі наявні та приховані ресурси (матеріальні, нематеріальні, інформаційні тощо) і можливості (внутрішні й зовнішні), знати проблеми й розуміти можливості, щоб мати здатність до саморозвитку, вдосконалення та досягнення поставлених поточних і стратегічних цілей.

Проведений аналіз соціально-економічного та екологічного стану сільських територій України, комплексна оцінка їх потенціалу свідчить про наявність умов для розвитку сільської економіки і має реалізовуватися за такими напрямками:

1) урізноманітнення сільськогосподарських видів діяльності на основі використання існуючих та неявних виробничих потужностей (горизонтальна та вертикальна диверсифікація) з метою повноцінного використання аграрного потенціалу територій (вирощування різноманітних нішевих культур, розвиток тваринництва, крафтове виробництво, диверсифікація аграрних і альтернативних видів діяльності в територіально-виробничих кластерах);

2) розвиток сільських, проте неаграрних видів діяльності з урахуванням наявного ресурсного потенціалу та потреб сільських територій

та з метою комплексного використання природно-кліматичного, історико-культурного та економічного потенціалу сільських територій (розвиток агротуризму, надання послуг побутового обслуговування сільського населення, розвиток місцевих промислів тощо);

3) активізація створення на території кожної територіальної громади суб'єктів мікро й малого підприємництва, формалізація особистих селянських господарств через їх функціонування як сімейних фермерських господарств. Як показала практика, за екстремальних умов, таких як пандемія та війна, мікро- та малі підприємства виявили більш життєздатними;

4) розвиток мережі сільськогосподарських кооперативів із заготівлі, зберігання, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції (подовжені ланцюжки створення доданої вартості) з метою розширення можливостей щодо виробництва і реалізації продукції особистими селянськими господарствами за різними маркетинговими каналами на внутрішній і зовнішній ринки;

5) заохочення молодих спеціалістів затребуваних професій до повернення (переїзду) в сільську місцевість для постійного проживання і праці, надання їм грантової підтримки для реалізації стартапів у сільському господарстві для вирощування нішевих культур, переробки сировини, здійснення рекреаційних послуг та інших видів діяльності;

6) формування мотиваційних чинників до повернення евакуйованого сільського населення та тимчасово переміщених осіб до місць постійного проживання, зменшення відтоку економічно активного населення з сільських територій;

7) посилення уваги до благоустрою сільських населених пунктів, поліпшення внутрішньої сільської мережі доріг, зв'язку, покриття інтернетом, централізованих електро-, газо- і водопостачання та водовідведення; відновлення оздоровчого довкілля та культурного середовища на селі з метою збереження та покращення кадрового потенціалу.

Важливо розуміти, що будь-які дії, спрямовані на вирішення проблеми формування й ефективного використання потенціалу аграрного (сільського) потенціалу мають бути інтегровані та проводитися комплексно, використовуючи ефективні інструменти реалізації.

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного дослідження доцільно зробити такі висновки.

1. Отримані результати засвідчили, що позитивну динаміку інтегрального індексу потен-

ціалу аграрного (сільського) розвитку сільських територій України насамперед визначали економічні показники, зокрема зростання обсягів реалізації сільськогосподарської продукції, капітальних та іноземних інвестицій, експорту тощо. Однак ступінь вплив цих показників відрізняється за регіонами. Стримуючим чинником виявилися низькі значення показників соціальної складової. І в довоєнний період, і тим більше під час російсько-української війни всі, без виключень, соціально-демографічні показники мали тенденцію до погіршення (зниження рівня зайнятості сільського населення, в тому числі й у сільському господарстві, диспропорції на сільському ринку праці, невідповідність якісного складу робочої сили, що задіяна в аграрному виробництві, запитам роботодавців, низькі рівні доходів сільського населення, відсутність належних умов проживання в селі, що знижує мотивацію до праці в аграрному секторі й сприяє відтоку до міст, особливо сільської молоді, високий рівень смертності й навпаки, низький рівень народжуваності на сільських територіях, що негативно впливає на відтворюваність робочої сили, тощо).

2. Тривожною є ситуація з чинниками, що формують екологічний потенціал сільських територій. Результатом бойових дій на сільських територіях є руйнування екосистем, забруднення ґрунтів, зменшення біорізноманіття, зростання кількості шкідників у лісах. Значна частина сільськогосподарських угідь виведена з обігу через забруднення, мінування, окупацію територій. Високий ризик невиконання Україною поставлених кліматичних цілей.

3. На основі аналізу динаміки, стану та рівня потенціалу аграрного (сільського) розвитку регіонів України, ідентифіковано та систематизовано основні проблеми, вирішення яких дозволить забезпечити більш ефективне його використання та організацію сільського розвитку на засадах сталості. Базові проблеми, що впливають на аграрний (сільський) розвиток, систематизовано за групами: соціальні, економічні та екологічні. Розуміння наявних проблем створює можливість сформувати результативні заходи державної політики щодо забезпечення підвищення ефективності використання потенціалу аграрного (сільського) розвитку сільських територій України, вимагає переосмислення реформи децентралізації влади та впровадження дієвих інструментів організаційно-економічного механізму забезпечення сталого аграрного (сільського) розвитку прямого і непрямого впливу.

Подальші наукові дослідження полягають у визначенні пріоритетів формування ефективної державної та регіональної політики підвищення ефективності використання потенціалу аграрного (сільського) розвитку сільських територій України.

Література:

1. Бородіна О. М., Прокопа І. В. Інклюзивний сільський розвиток: науковий дискурс. Економіка і прогнозування. 2019. № 1. С. 70—85. <https://doi.org/10.15407/eip2019.01.070>
2. OECD. Rural Well-being: Geography of Opportunities. Paris: OECD Publishing, 2020. 296 p. URL: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/support-materials/2020/10/rural-well-being_8d2d0140/Rural-Well-Being-policy-highlights-en.pdf
3. Бородіна О. М. Сільський розвиток в Україні: концептуальні засади та становлення політики. Київ: Ін-т економіки та прогнозування НАН України, 2010. 240 с.
4. Прокопа І. В. Соціально-економічний потенціал сільських територій: теоретичні підходи та практичні аспекти. Київ: ННЦ "ІАЕ", 2017. 186 с.
5. Методичні рекомендації з оцінювання рівня інклюзивного розвитку сільського соціуму та сільських територій / розроб. Ю. О. Лупенко, А. О. Гуторов. Київ: ННЦ "ІАЕ", 2021. 28 с.
6. Молдаван Л. В. Ресурсний потенціал аграрного сектору України та його використання. Київ: ННЦ "ІАЕ", 2015. 312 с.
7. Moodie J., Salle E., Zomer B., Vilcu R., Laurent I. Empowering rural areas in multi-level governance processes. SHERPA Discussion Paper. 2023. 26 p. DOI: 10.5281/zenodo.7504192.
8. Shucksmith M. Re-imagining the Rural: from Rural Idyll to Good Countryside. Journal of Rural Studies. 2018. 59. Pp. 163-172 DOI: 10.1016/j.jrurstud.2016.07.019.
9. Заяць Т. А., Кравцова Т. Г., Заяць В. С. Соціально-економічний потенціал громад України в умовах ведення воєнних дій. Ефективна економіка. 2022. № 7. DOI: 10.32702/2307-2105.2022.7.5.
10. Людський розвиток в Україні: пріоритети розвитку сільських поселень у контексті децентралізації управління / за ред. Е.М. Лібанової; відп. за вип. О.В. Макарова, Т.А. Заяць; Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України. Київ: Академперіодика, 2020. 354 с.
11. Ресурсні можливості розвитку аграрного сектора економіки України: колективна монографія / [Шубравська О. В., Молдаван Л. В., Пасхавер Б. Й. та ін.]; за ред. д-ра екон. наук О. В. Шубравської; НАН України, ДУ "Ін-т екон. та прогнозів. НАН України". Київ, 2017. 440 с.
12. Copus A. K. The New Rural Economy and Macro-Scale Patterns. Territorial Cohesion in Rural Europe: The Relational Turn in Rural Development. Oxford: Routledge, 2014. Pp. 11—34.
13. Murtagh A., Farrell M., Mahon M., McDonagh J., Conway Th., Conway Sh. The opening of rural areas to renew rural generations, jobs and farms. Detailed Conceptual Guidelines. NUI Galway. 2021. 104 p. URL: https://ruralization.eu/wp-content/uploads/2021/05/RURALIZATION_D3.2_Conceptual-Guidelines_v1.1-Final-Revised.pdf
14. Andre' Torre, Jean-Baptiste Traversac. Territorial Governance: Local Development, Rural Areas and Agrofood Systems. Paris: Physica-Verlag, 2011. 242 p. DOI: 10.1007/978-3-7908-2422-3 URL: <http://ndl.ethernet.edu.et/bitstream/123456789/47413/1/81.pdf>
15. Денисенко М. П., Новіков Д. В. Сучасний стан та перспективи розвитку сільського господарства України. Агросвіт. 2019. № 12. С. 15—21. DOI: 10.32702/2306-6792.2019.12.15
16. Bryden J., Mantino F. Rural policy in Europe. 2017. 39 p. URL: https://www.researchgate.net/publication/323655953_Rural_policy_in_Europe
17. FAO. The State of Food and Agriculture 2021. Making agrifood systems more resilient to shocks and stresses. Rome: FAO, 2021. 182 p. <https://doi.org/10.4060/cb4476en>. URL: <https://openknowledge.fao.org/items/437c1215-556b-4161-9af6-68163f5a1f84>
18. The European Green Deal. European Commission. Brussels: EC, 2020. 32 p. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019—2024/story-von-der-leyen-commission/european-green-deal_en
19. Patyka N., Sokolova A., Movchaniuk A., Sysoieva I., Khirivskiy R. Ukraine's rural areas in the conditions of decentralization and local self-government reform: challenges and prospects. Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal. 2023. Vol. 9. No. 3. Pp. 266—295. <https://doi.org/10.51599/are.2023.-09.03.12>
20. Пати́ка Н. І., Була́вка О. Г. Стратегічні орієнтири та пріоритетні напрями сталого розвитку сільських громад і територій в умовах децентралізації влади. Економіка АПК. 2021. Том 28, № 8. С. 91—102. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202108091>

21. Патики Н. І., Ярошко М. С. Теоретико-методичні засади оцінки потенціалу аграрного (сільського) розвитку територіальної громади. *Агросвіт*. 2025. № 13. С. 25—33. DOI: 10.32702/2306-6792.2025.13.25

22. Статистична інформація. Державна служба статистики України. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/oper_new.html

23. Щорічний інформаційний довідник "Україна спортивна". Міністерство молоді та спорту України. URL: <https://mms.gov.ua/fizichna-kultura/statistichna-zvitnist/shchorichnij-informacijnij-dovidnik-ukrayina-sportivna>

24. Звіт з фізичної культури і спорту. 2019—2024 рр. Міністерство молоді та спорту України. URL: <https://mms.gov.ua/fizichna-kultura/statistichna-zvitnist/zviti>

25. Узагальнені дані медичної звітності по комунальним закладам охорони здоров'я та закладам охорони здоров'я, які знаходяться у сфері управління МОЗ. Центр громадського здоров'я МОЗ України. URL: <https://phc.org.ua/monitoring-i-statistika/meddata-1>

26. Оцінка потенціалу аграрного (сільського) розвитку територіальної громади: методичні рекомендації / Пугачов М. І., Патики Н. І., Ярошко М. С. та ін. Київ: ННЦ "ІАЕ", 2024. 52 с.

27. Як обстріли та бої впливають на наше довкілля. Відедж. URL: www.the-village.com.ua/326103-yak-strazhdae-ekologiya-cherez-obstrili (доступно 20 листопада 2025 року).

References:

1. Borodina, O. M. and Prokopa, I. V. (2019), "Creative discussions on systemic problems of social development", *Economy and Forecasting*, vol. 1, pp. 70—85, available at: <https://doi.org/10.15407/eip2019.01.070>

2. The official site of OECD. (2020), "Rural Well-being: Geography of Opportunities", OECD Publishing, Paris, France, available at: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/support-materials/2020/10/rural-well-being_8d2d0140/Rural-Well-Being-policy-highlights-en.pdf (Accessed 24 November 2025).

3. Borodina, O. M. (2010), *Silskyi rozvytok v Ukraini: kontseptualni zasady ta stanovlennia polityky* [Rural development in Ukraine: conceptual foundations and policy development], In-t ekonomiky ta prohnozuvannia NAN Ukrainy, Kyiv, Ukraine.

4. Prokopa, I. V. (2017), *Sotsialno-ekonomichniyi potentsial silskykh terytorii: teoretychni pidkhody ta praktychni aspekty* [Socio-economic potential of rural areas: theoretical approaches and practical aspects], National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics", Kyiv, Ukraine.

5. Lupenko, Yu. O., Hutorov, A. O. (2021), *Metodychni rekomendatsii z otsiniuvannia rivnia inkluzyvnoho rozvytku silskoho sotsiumu ta silskykh terytorii* [Methodical recommendations for assessing the level of inclusive development of rural society and rural areas], National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics", Kyiv, Ukraine.

6. Moldavan, L. V. (2015), *Resursnyi potentsial ahrarnoho sektoru Ukrainy ta yoho vykorystannia* [Resource potential of the agricultural sector of Ukraine and its use], National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics", Kyiv, Ukraine.

7. Moodie, J., Salle, E., Zomer, B., Vilcu, R. and Laurent, I. (2023), "Empowering rural areas in multi-level governance processes", *SHERPA Discussion Paper*. DOI: 10.5281/zenodo.7504192.

8. Shucksmith, M. (2018), "Re-imagining the Rural: from Rural Idyll to Good Countryside", *Journal of Rural Studies*, vol. 59, pp. 163—172. DOI: 10.1016/j.jrurstud.2016.07.019.

9. Zaiats, T., Kravtsova, T. and Zaiats, V. (2022), "Socio-economic potential of Ukrainian communities in conditions of military operations", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 7, pp. 56-72. DOI: 10.32702/2307-2105.2022.7.5.

10. Libanova, E. M., et al. (2020), *Liudskyi rozvytok v Ukraini: priorytety rozvytku silskykh poselen u konteksti detsentralizatsii upravlinnia* [Human development in Ukraine: priorities for the development of rural settlements in the context of decentralization of management], In-t demohrafi ta sotsialnykh doslidzhen im. M. V. Ptukhy NAN Ukrainy, Akademperiodyka, Kyiv, Ukraine.

11. Shubravskaya, O. V. (2017), *Resursni mozlyvosti rozvytku ahrarnoho sektora ekonomiky Ukrainy: kolektyvna monohrafiia* [Resource opportunities for the development of the agrarian sector of the Ukraine's economy: collective monograph], NAN Ukrainy, DU "In-t ekon. ta prohnozuv. NAN Ukrainy", Kyiv, Ukraine.

12. Copus, A. K. (2014), "The New Rural Economy and Macro-Scale Patterns". *Territorial Cohesion in Rural Europe: The Relational Turn in Rural Development*, Routledge, Oxford, pp. 11—34, available at: <https://www.taylorfrancis.com/chapters/edit/10.4324/9780203705001-3/new-rural-economy-macro-scale-patterns-andrew-copus> (Accessed 24 November 2025).

13. Murtagh, A., Farrell, M., Mahon, M., McDonagh, J., Conway, Th. and Conway, Sh. (2021), "The opening of rural areas to renew rural generations, jobs and farms. Detailed Conceptual Guidelines", NUI Galway, available at: https://ruralization.eu/wp-content/uploads/2021/05/RURALIZATION_D3.2_Conceptual-Gui

delines_v1.1-Final-Revised.pdf (Accessed 24 November 2025).

14. Torre, A., Traversac, J. (2011), Territorial Governance: Local Development, Rural Areas and Agrofood Systems, Physica-Verlag, Paris, France, available at: <http://ndl.ethernet.edu.et/bitstream/123456789/47413/1/81.pdf> (Accessed 24 November 2025). DOI: 10.1007/978-3-7908-2422-3.

15. Denysenko, M. and Novikov, D. (2019), "Current state and prospects of ukrainian agriculture development", Agrosvit, vol. 12, pp. 15—21. DOI: 10.32702/2306-6792.2019.12.15

16. Bryden, J. and Mantino, F. (2017), "Rural policy in Europe", available at: https://www.researchgate.net/publication/323655953_Rural_policy_in_Europe (Accessed 24 November 2025).

17. The official site of FAO. (2021), "The State of Food and Agriculture 2021. Making agrifood systems more resilient to shocks and stresses", available at: <https://openknowledge.fao.org/items/437c1215-556b-4161-9af6-68163f5a1f84> (Accessed 24 November 2025). <https://doi.org/10.4060/cb4476en>

18. The official site of European Commission. (2020), "The European Green Deal", available at: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019—2024/story-von-der-leyen-commission/european-green-deal_en (Accessed 24 November 2025).

19. Patyka, N., Sokolova, A., Movchaniuk, A., Sysoieva, I. and Khirivskyi, R. (2023), "Ukraine's rural areas in the conditions of decentralization and local self-government reform: challenges and prospects", Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal, vol. 9, no. 3, pp. 266—295. <https://doi.org/10.51599/are.2023-09.03.12>.

20. Patyka, N. I. and Bulavka, O. H. (2021), "Strategic guidelines and priority directions for sustainable development of rural communities and territories in Ukraine in the context of power decentralization", Ekonomika APK, vol. 28 (8), pp. 91—102. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202108091>.

21. Patyka, N. I. and Yaroshko, M. (2025), "Theoretical and methodological principles for assessing the potential of agrarian (rural) development of a territorial community", Agrosvit, vol. 13, pp. 25—33. DOI: 10.32702/2306-6792.-2025.13.25

22. State Statistics Service of Ukraine (2025), "Statistical information", available at: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/oper_new.html (Accessed 24 November 2025).

23. The official site of Ministry of Youth and Sports of Ukraine. (2025), "Ukraine Sportivna":

annual information guide", available at: <https://mms.gov.ua/fizichna-kultura/statistichna-zvitnist/shchorichnij-informacijnij-dovidnik-ukrayina-sportivna> (Accessed 24 November 2025).

24. The official site of Ministry of Youth and Sports of Ukraine. (2025), "Report on physical education and sports. 2019—2024", available at: <https://mms.gov.ua/fizichna-kultura/statistichna-zvitnist/zviti> (Accessed 24 November 2025).

25. The official site of Public Health Center of the Ministry of Health of Ukraine. (2025), "Generalized medical reporting data for municipal healthcare facilities and healthcare facilities under the jurisdiction of the Ministry of Health of Ukraine", available at: <https://phc.org.ua/monitoring-i-statistika/meddata-1> (Accessed 24 November 2025).

26. Puhachov, M., Patyka, N. I. and Yaroshko, M. (2024), Otsinka potentsialu ahrarnoho (silskoho) rozvytku terytorialnoi hromady: metodychni rekomendatsii [Assessment of the potential of agrarian (rural) development of a territorial community: methodological recommendations], National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics", Kyiv, Ukraine.

27. The Village. (2022), "How shelling and fighting affect our environment", available at: www.the-village.com.ua/326103-yak-strazhdae-ekologiya-cherez-obstrili (Accessed 24 November 2025).

Стаття надійшла до редакції 30.11.2025 р.

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

**Ефективна
ЕКОНОМІКА**

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

 viber: +38 050 3820663